

А. Кемелбаеваның прозасын мектеп оқушыларына оқытудың өзектілігі

Д.Г. Орынбаева^{1*}, Д.А. Сатемирова²

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

*diyori_93@mail.ru

Аңдатпа. Жаһандану мен жасанды интеллект қарыштап дамып жатқан заманның жас жеткіншегінің ұлттық әдебиетке қызығушылығы төмен екені тәжірибеде дәлелденіп отыр. Себебі әдебиет – қоғамның айнасы. Оқырман туындыдан өзі өмір сүріп отырған дәуірдің, өз замандасының бейнесін қаншалықты көре алса, шығарма соншалықты тартымды болары сөзсіз. Заман секілді әдебиет те үнемі динамикада болатын құбылыс. Бүгінгі күннің жас оқырманын қызықтыратын тың туындылар жазылып жатыр, тек оларды оқыту ісі кенжелеп тұр. Зерттеу барысында алынған сауалнама мен сұхбаттасу нәтижелері бұл пікірді айғақтайды. Сондықтан XXI ғасыр оқырманының сұранысын қанағаттандыратын материал іріктеліп және сол материалды дұрыс оқыта білу жолға қойылуы тиіс. Мақаланың мақсаты – мектеп оқушыларының қызығушылықтарын оятатын туындыларды дүниеге әкеліп жүрген жаңа заман жазушысы Айгүл Кемелбаеваның шығармаларын талдау, мектеп бағдарламасында берілген әңгімелерін дұрыс оқытуға және талдауға бағыт беру.

Түйінді сөздер: постмодернизм, XXI ғасыр әдебиеті, әдебиетті оқыту, Айгүл Кемелбаева шығармашылығы, оқыту әдістемесі

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Орынбаева, Д. Г., Сатемирова, Д. А. А. Кемелбаеваның прозасын мектеп оқушыларына оқытудың өзектілігі [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – №3. – Б. 74-83.

Кіріспе

XX ғасырдың соңына қарай қазақ әдебиеті жаңаша әдіс-тәсілдер, бағыт-бағдар, ағым, стилімен көріне бастады. Осы кезеңде қазақ әдебиетінде модернистік және постмодернистік сарындағы шығармалар жазыла бастады.

Модернизм мен постмодернизмнің қазақ әдебиетіндегі көрінісі туралы алғаш пікір білдіргендердің бірі ғалым Б.Майтанов бұл эстетикалық құбылыстың ұлттық сөз өнерімізде XX ғасырдың алғашқы ширегінен бастап-ақ көрінгенін айтады. Қазіргі қазақ прозасындағы модернистік

және постмодернистік сарын жазушылар Т.Әбдіков, М.Мағауин, А.Асылбек, А.Жақсылықов, Р.Мұқанова, А.Кемелбаева прозасында көрінеді.

Қазақ әдебиетіндегі модернистік, постмодернистік сарын туралы С.Қасқабасов, Б.Жетпісбаева, Г.Пірәлиева, А.Ісмақова, А.Темірболат, Л.Сафронова, Қ.Жанұзақова, Г.Сәулембек және т.б. зерттеуші-ғалымдар пікір білдірген. Постмодернизм құбылысына әдебиеттанушы ғалым Т. Есембеков: «...әлем әдебиетіндегі ізденістерге сергек қараған қазақ ақын-жазушыларының модернистік және постмодернистік үрдістерге өз көзқарастары болған, кейде аздаған ауыс-түйіс,

бейімдеу, репродуктивтік сәттер байқалатынын зерттеушілер айтқан. С. Санбаев, О. Бөкеев, Т. Әбдіков, А. Жақсылықов, Р. Сейсенбаев және тағы басқа қаламгерлер туындыларында мифологемаларды көптеп қолдану байқалса, Д. Амантай «Түнгі жарық» романында «өлген авторды», А. Кемелбаева «Мұнара» шығармасында «авторды кітаптар теңізін кезіп жүрген дәруіш етіп бейнелейді» [1], – деп айтып кеткен болатын. Қ.Жанұзақова постмодернистік сарындағы қазақ прозасына тән белгілер ретінде «трагедиялық сарынды», «қоғамды жатсынуды», «астарлап ишарамен сөйлеу», «идеалдардан бас тартуды» атап өтеді.

Бүгінде жазушы, кинодраматург Айгүл Кемелбаева – шығармалары жанрлық, тілдік-стильдік жағынан ерекше жазушы. Жазушылығы туралы автордың өз пікірі мынадай: «Стильге келер болсақ өзімді-өзім қайталамаймын. 12 әңгімем 12 түрлі, үш повесім үш алуан» [2]. Туындылардағы ерекше тілдік өрнектер қаламгердің суреткерлік шеберлігін айқын аңғартады. Шығармашылығын, қаламгерлік тағдырын терең білген білікті әдебиет сыншысы Г. Пірәлиева: «Бұрын-соңды қазақ прозасында байқала қоймаған жақсы бір талпыныс, тың бір көркемдік көрініс – оның әрбір теңеуі, әрбір салыстырулары әлемдік әдебиет әлеміндегі көркемдік құбылыстармен, ондағы кейіпкерлер өмірімен, тіршілігімен, іс-әрекетімен іштей үндесіп, үйлесіп жатады» [3], – деп, әдеби кеңістікте ерекше қолтаңбасымен көрінген қаламгер ретінде танып, баға береді.

Айгүл Кемелбаева – қазақ прозасында өзіндік қолтаңбасымен танылған ерекше жазушы. Ғалым А. Ісімақова: «Айгүлдің прозасын оқығанда, оны әдебиетші адамның жазғаны бірден білініп отырады. Айгүл Кемелбаева қазақша жазса да, қазақ топырағының иісін шығарып тұрып жазса да, шетелдік прозаны керемет меңгергендігі байқалады. Джойс, Кафка, Прусты былай қоғанда, қазіргі модернистік, постмодернистік ортада жүрген жазушылармен таныс екендігі білінеді. Неліктен?.. Айгүл де әдеби тәсілдерді жетік меңгере отырып, бәрібір, жазушы ретінде жазады»

[4], – деп, жазу шеберлігін жоғары бағалайды. А. Кемелбаева шығармаларының әлемдік жазушылармен салыстырыла бағалануын мына пікір толықтыра түседі: «Қазақ әдебиетінің қабылдануы мен түсіндірілуін халықаралық тұрғыдан саралау – қазіргі қазақ әдебиетшілерінің зерттеу саласы. Американдық, еуропалық және азиялық жазушылармен ынтымақтастық біздің білімімізді байытып, Қазақстанда ерекше әдеби дәстүрдің қалыптасуына түрткі болады» [5]. Демек, қазіргі әдебиетті жасаушы авторлар әлемдік әдебиеттің ең көркем тұстарын ұлттық әдебиетпен ұштастыра отырып, тың сұрлеу салуда.

Материалдар мен әдістер

«Қазақ мектебіндегі бала келешекте қай мамандыққа барам десе де, ең алдымен өзінің ана тілін, әдебиетін сүюі шарт. Сол сүюді орта мектеп табалдырығын аттаған соң да, мамандық, білім беретін жоғары мектепке ауысқанда да асыл қасиетіндей сақтауы керек» (М.Әуезов). Балаға қазақ әдебиетінің көркем туындыларын мектеп қабырғасында жүргенде міндеттеп не мәжбүрлеп оқыту туған тілі мен төл әдебиетіне деген махаббат сезімін оятпайтыны, арттырмайтыны белгілі.

Жалпы білім беретін мектептердің оқу бағдарламасында А.Кемелбаеваның «Шашты» әңгімесі, ал қазақ әдебиетін тереңдете оқитын желілік Абай мектептерінің оқу бағдарламасында «Қоңырқаз» әңгімесі берілген. Мақалада «Қоңырқаз» әңгімесінің оқытылуы туралы сөз болмақ.

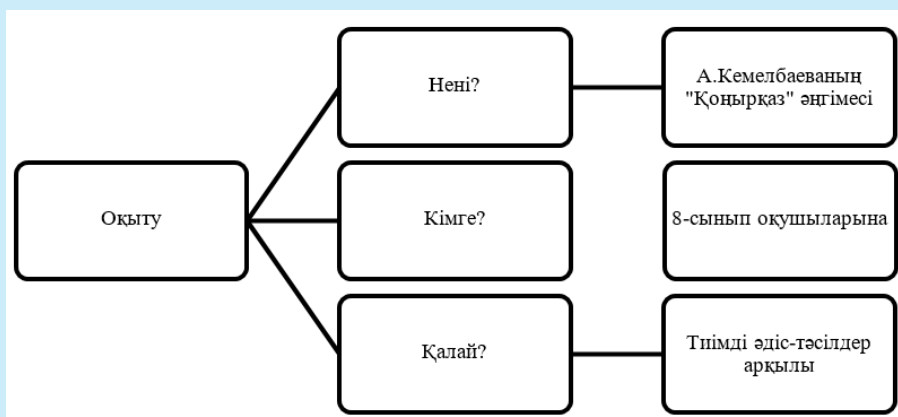
Зерттеу барысында «Қоңырқаз» әңгімесіне мәнмәтіндік талдау жасалып, идеясы ашылды. Мектеп оқушыларына бұл әңгімелер қалай құнды болмақтығы зерттеліп, салыстырмалы анализ жасалды.

Мақаланы жазу барысында келесідей зерттеу әдістері: контекстік-түсіндірмелі, салыстырмалы, жалпылау, сипаттау, салыстыру қолданылды.

Нәтижелер

Әр педагог білім беру үрдісінде нені оқы-

тамыз, кімге оқытамыз және қалай оқытамыз деген үш сауалға жауап іздеуі тиіс.

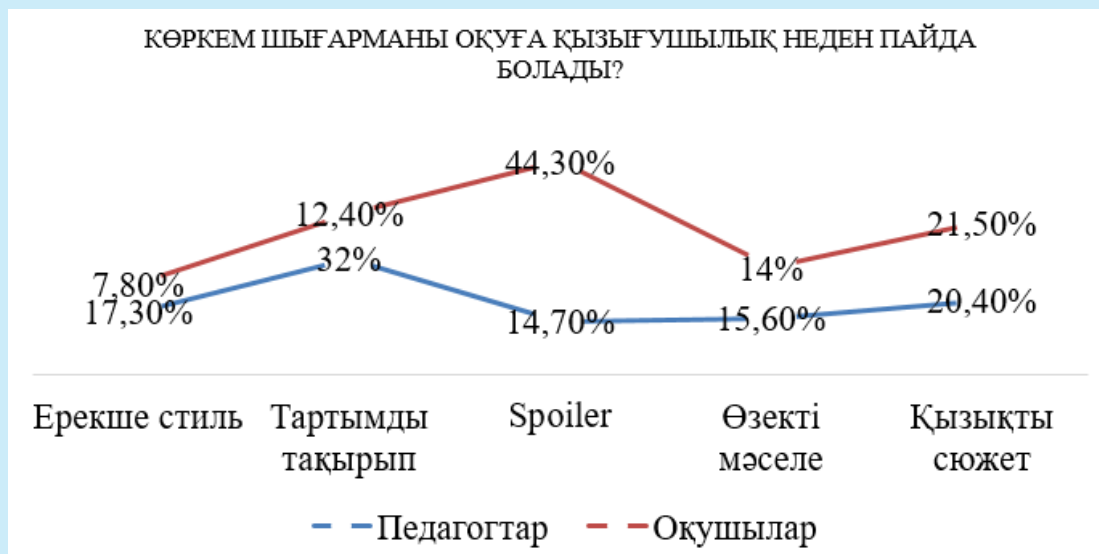

1-сурет - Оқыту моделі

Зерттеу жұмысымыздың объектісі – А. Кемелбаеваның «Қоңырқаз» әңгімесі. Демек, нені оқытатынымыз белгілі. Жұмыстың кіріспе бөлімінде айтылған ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып және автор шығармаларының мектеп бағдарламасына енгізілгенін ескере келе нені оқыту қажеттігіне таңдау жасалды. Кімге оқытамыз десек, желілік Абай мектептерінің 8-сынып оқушыларына. Көркем шығарманы оқытуда оқушылардың жас ерекшелігін ескеру ұстанымына сәйкес 8-сынып таңдалды. Ал қалай оқытамыз деген сұрақ оқыту әдісіне алып келеді. Әдіс дегеніміз – белгілі бір мақсатқа жетудің, нақты міндетті шешудің жолы, тәсілі. А. Байтұрсынов дұрыс оқыта білудің қажеттілігі туралы: «Мынаны естен ешқашан шығаруға болмас, тәуелсіз, дербес өмірге өзінің ана тілінде сөйлейтін және төл әдебиеті бар, оны терең танып меңгеруге, білуге талпынатын халық қана таласа алады» [6], - деп пікір білдіреді. Ал Ш. Әлжанұлы 1930 жылы жарық көрген «Кеңес мектептеріндегі оқыту методикасының негізі» атты еңбегінде: «Мұғалім бар білімін оңай түрде оқушыларға түсіндіре

алмаса, ол білімнен пайда аз. Олай болса, тетіктің көбі методта, метод – мұғалімнің қолындағы негізгі қаруының бірі... Сондықтан осы қарумен мектеп құралдануы керек» [7], - деп, әдістің маңыздылығына тоқталады. «Оян, қазақ!» деп ұлттың көзін ашуға ұмтылған М. Дулатұлы «Қирағат» оқулығының алғысөзінде: «Балаларды оқыту өз алдына бір ғылым – педагогика. Мектеп бағдарламасында бірінші орын алған нәрсе – қирағат, баяндап, түсіндіре оқытудың жолдарын жас мұғалімдер ескеріп білулері қажет» [8], - деп қандай әдіс болмасын жүйелі, берік білім қалыптастыруға негізделе отырып, оқушылардың саналылығы мен белсенділігін арттыру керектігін дәлелдеп көрсетті.

Мектеп оқушыларын қазақ әдебиетін оқуға қызықтыру, кітапқұмарлықтарын арттыру үшін не қажет екенін анықтау мақсатында желілік Абай мектептерінің ұстаздары мен оқушыларынан сауалнама алынды. Сауалнамаға қатысушылар саны – 70. Оның ішінде педагогтар – 20, оқушылар – 50.

2-сурет - Көркем шығарманы оқуға қызығушылығын арттыру бойынша нәтижелер

Сауалнама нәтижесі көрсеткендей, қатысушылардың 41,9%-ы сюжеті ерекше, елең еткізерлік, ал 25,1%-ы өзгеше стильде жазылған шығармаларды оқуға талпыныс жоғары болатынын көрсеткен. Осы нәтижені ары қарай бақылау мақсатында Алматы қаласындағы Республикалық Абай атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернатының 8-сынып оқушыларына А. Алтайдың «Кентавр», «Киллер сауысқан» әңгімелерін, Т. Әбдіктің «Оң қол» әңгімесін оқытып, талдату жұмыстары жүргізілді. Айта кетерлік мәселе, арнайы емтиханмен қабылданған бұл оқушылар төменгі сыныптарда қазақ халқының тарихы, батырлардың ерлігі мен өрлігі, қазақ әйелінің мұңы, салт-дәстүр мен құндылықтар, тәуелсіздіктің қадірі деген тақырыптардағы көркем туындылармен таныс. Қазақ әдебиетінің классикалық туындыларын оқып келген оқушылар жаңа сюжет, тың тақырыптар баяндалған шығармаларды талдаған кезде, олардың санасындағы ерекше серпіліс байқалды. Бұған себеп – шығарма атауларының ақ тартымдылығы, сюжеттерінің шытырмандығы мен ерекшелігі, өзгеше авторлық

шешім. «Кентавр» әңгімесіндегі мифологиялық кейіпкер, оның дүниеге келуі мен іс-әрекеті оқушыны бірден өзіне тартып әкетеді. Көбіне мұндай қиял-ғажайып кейіпкерлерін грек аңыздарынан немесе шетелдік мультфильмдер мен фильмдерден көріп үйренген балаға қазақ даласында да осындай кейіпкердің болғаны, оның өмірінің шынайы суреттелуі, соңында жануарларды қорғаймын деп ерлікпен қаза табуы аса қызық. Ал осы шығарманы талдату барысында педагог тарапынан «Оқиға неліктен Шығыс Қазақстанда орын алған деп ойлайсыңдар?», «Кентаврдың есімі Басарыс деп аталу себебі неде?», «Басарысты атқан жау неліктен алыстан келмеді?» деген ойтүрткі, проблемалық сұрақтар қойылып, әңгімеге арқау болған полигонның зардабы, «Бес арыстың» қайғылы тағдыры деген тақырыптар өзі-ақ анықталды. Талдау аяқталған соң Ш. есімді оқушы: «Әңгімені оқу барысында автор неліктен Кентавр образын таңдап алды деген сұрақ туындады. Қазір соның жауабын таптым. Бұл образ – жылқымен жаны бірігіп кеткен қазақтың бейнесі екен», – деп ойын білдірсе, Е. есімді оқушы: «Әңгіме сюжетінің ғана емес, әр кейіпкер

есімінің астарына үңілу арқылы автордың позициясы мен негізгі идеяны анықтауға болатыны мені таңқалдырды», – деп құнды пікірін айтты. Баланың төл әдебиетке деген осы бір қызығушылығын жоғалтып алмай, одан әрі ынтықтыра түсу үшін Т. Әбдіктің «Оң қол» шығармасын оқыту тиімді болмақ. Бұл әңгімедегі оқиға өтетін жер – жаны ауыратын адамдарды емдейтін орын, яғни психиатриялық аурухана. «...Олардың науқастан азап шеккен жадау жүздері, былайғы жұртқа қорқынышты болып көрінетін оғаш қылықтары, сөйлеген сөздері жаныма соншалықты ыстық. Мен оларды жанымдай жақсы көремін. Иә, иә, жақсы көремін... Олардың ешкімге ешқандай зияны жоқ. Егер дүниедегі бар зиянкестікті тексерер болсақ, солардың бәрін жындылар емес, сау адамдар жасаған ғой» [9], – дейді автор. Әңгіме талданғаннан кейінгі Ж. және Д. есімді оқушылардың пікірі: «Бұл шығарманы бір деммен оқып шықтым. Басынан бастап соңына дейін біресе қорықтым, біресе күлдім, біресе кейіпкерді аядым, соңында автордың шешімі көзіме жас үйірді. Ары қарай

дәрігердің тағдыры не болды екен деген сұрақ қалдырды». Туындыларды талқылаудан кейінгі осы сынды пікірлер сауалнама нәтижелерін растады.

Талқылау

Зерттеудің негізгі объектісімен жұмысты жалғастыру үшін сауалнаманың келесі нәтижелері назарға алынды. Мектеп оқушысын қандай да көркем шығарманы оқуға ынтықтырудың бір жолы – spoiler, яғни ең дәмді тұстарынан кішігірім ақпарат беру. Бұл тұжырымды сауалнамаға қатысушылардың 59%-ы растады. Оқиғаның одан ары қалай өрбіп, немен аяқталғанын білуге ұмтылған оқушы туындыны бір деммен оқып шығары сөзсіз. Дәл осындай ерекше атауымен, қиял-ғажайып элементтері аралас сюжетімен және астарлы идеясымен оқушыны елітіп әкететін әңгімелердің бірі – «Қоңырқаз». Автор бұл әңгімесінде бүгінгі қоғам үшін өзекті бірнеше проблемаларды көтерген:

3-сурет – Әңгімедегі өзекті проблемалар

Оқытылатын шығармада көтерілген мәселелердің бүгінгі күн үшін маңыздылығы оқушының функционалдық сауаттылығының қалыптасуына әкеледі. «Барлық

жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына зор көңіл бөлу қажет. Функционалдық сауаттылық – өмірлік міндеттер мен мәселелерді шеше білу,

оқушының білімінің көрсеткіші болып табылады және оған мектепте оқу барысында қол жеткізуге болады. Қашанда білім беру үрдістерінде оқушылардың алған білімін өз өмірінде тиімді пайдалана алу арқылы қоғамға үйлесімді қосылуы маңызды болып табылады» [10]. Осы пікірді ескере отырып, «Қоңырқаз» әңгімесінде көтерілген мәселелерге тоқталсақ:

1. Отбасы және неке. Әңгіменің басты кейіпкерлерінің бірі – Қаршыға, өте сұлу, талантты әнші, асқақ арман жетегінде үлкен қалаға келген ару. Бірақ өнерде де, махаббатта да жолы болмай, дауысын жоғалтып, некесіз нәрестесімен ауылға қайтуға мәжбүр болады. «Үлкен сахна жайлы көкейтесті арманмен қош айтысуға мәжбүр болған Қаршыға беймаза қаладан тезірек кетуге асығып, қырдағы қойшы ағасы Ақылбайға ағынан жарылып хат жазды. Туған жерге оралғысы келетінін, некесіз сәби күтіп жүргенін, жанашыр жалғыз туысы осы күнәсін кешпей ат-тонын ала қашып, жирене теріс айналса, кіндігі кесілген атамекеннен мүлде безініп, ел-жұртқа масқара қылмай, біржолала жоғалатынын қысқа қайырды» [11, 56]. Алғашқы абзацтан-ақ ХХІ ғасыр қоғамының өзекті дертінің бірі – некесіз сәби сүю мәселесі туралы айтылғанын байқаймыз. «Әдептілікті кімнен үйрендіңіз?» деп сауал тастағандарға: «Әдепсіздерден үйрендім», - деген Лұқпан хакімнің сөзі белгілі. Сонымен қатар, дана қазақ халқының «Жаман айтпай, жақсы жоқ», «Қызға қырық үйден тыю» деген нақылдарын ескере келе, жасөспірімдік шаққа аяқ басқан оқушыларға аталмыш мәселені оқытып, талдату қажет-ақ. Сұлулығы мен таланты бола тұра, бір сәтке аяғын шалыс басқанының салдарынан асқақ арманының күл талқаны шыққан Қаршыға тағдыры ертең-ақ студент атанатын мектеп оқушыларына сабақ бола білуі тиіс. «Қыздың арын қорғап, намысын биік қойған жұрттың басынан бағы таймайды» [11, 48].

2. Экология. Әңгімеде сәбидің анасының құстың жұмыртқасын жеу арқылы жерігін басқаны сәтті суреттелген. Әйелдің жерік халін жеріне жеткізе баяндайтын қаламгер бір нәрсеге аса мән береді. Ол – жұмыртқаны ұрлап жеу деталі. Осы

жерде болашақ некесіз сәбиді дүниеге әкелетін ананың жұрт көзінен жасырын, өткен шақтағы «ұрлық» құмарлықтары туралы тұспалдайды. Табиғатқа зиян келтіргені үшін де оның сәбиі «ерекше бала» болып дүниеге келді, ал анасының өмірде жолы байланды деген ой байқалады. Осы детальды да оқушылармен кеңірек талдай отырып, адамзат табиғаттың әр жаратылысына қастандық жасамауы тиіс екені түсіндірілуі қажет.

3. Буллинг. Қойшының қарындасын қабылдағаны, бойжеткеннің құстың жұмыртқасына жеріктігі, соңыра нәрестені дүниеге әкелуі бір деммен оқылады. Түсінбей кібіртіктеп қалу сосын басталды. Бұл – сәбидің арқасында құстың нанатына ұқсас шеміршектің өсе бастауы. Қызының жұмбақ жаратылысын өзгеден жасырған анасы оны бастауыш сыныпта оқудан шығарып алады. Өйткені қызы мектептен жылап келеді, оқушылар оны «бүкір» деп мазақтайды: «...Екінші класта оқып жүріп, Хорлан бүкір деп мазақтаған тұстас балаларға өкпелеп мектепке бармай қойды. Қызының болашағын ойлаудан зәресі ұшатын Қаршыға бұл қыңырлыққа көзжұмбайлықпен келісе салды» [11, 58]. Бір қарағанда алаңсыз балалардың жәй қылжағы мен қалжыңы секілді көрінетін бұл оқиға түптеп келгенде Хорлан қыздың үйде жападан жалғыз қамалып отыруына, өзге адамдармен араласа алмай, бұл әлемнен бөлініп қалуына әкелді. Қазіргі таңда да мектеп оқушыларының арасында көзге көрінетін һәм көрінбейтін форматта буллинг жүріп отырады. Мұның дұрыс емес екенін, Құдай жаратқан әрбір пенде бірдей екенін, Абай айтқандай «адамзаттың бәрін бауырым деп сүю» [12, 56] қажеттілігін дәл осы детальды талдау арқылы оқушы санасына құюға болады. Осы арқылы шағын әлеуметтік топта болатын мәселені жалпыадамзаттық құндылықтармен ұштастыра білу керек.

3.1. Жалғыздық. ХХІ ғасырдағы қазақ және әлем әдебиетіне ортақ проблема – жалғыздық. Сыныптастарының мазағына ұшыраған кішентай Хорланды да бұл мәселе айналып өтпеді. Анасының ұйғаруымен өзге жұртпен араласпай, теледидар көрмей, кітап оқымай үйде отырған

Хорлан жалғыздықтан жапа шекті.

«Күллі тұлғасынан аңқаулық аңқып тұратын, тегі жұрт жарымес санайтын кішкентай жан иесінің күллі махаббатын төгіп тебіреніп, қанатты періштелерден көз айыра алмай қалғаны шынымен тосын құбылыс еді.

Қоңырқаз Еркежан ағасының үйіне қанатты періштелерді көру үшін асығатын қызық күйге ұшырады. Қыз бала томырық мінез анасына тартып, ештемеге елең етпейтін меңіреу тәрізді әсер ететін. Жұрт Қаршығаны мүсәпір санап, жарымжан қызымен екеуін пері шалған деп әңгіме етсе де, ән салуды ұмытқан Қаршығаның әсем үнін бір тыңдауға құштар еді» [1, 59]. Шығармада автор Хорланды «жұрт жарымес санайтын», «томырық мінез», «жарымжан қыз» деген тіркестер арқылы суреттейді. Бұл халге бейкүнә қыз жалғыздықтың салдарынан тап болды. Жаратылысынан өзгеше мифологиялық кейіпкер сынды Хорлан-Қоңырқаз жалғыз қалған соң өзіне серік іздеп құс мүсіндерін жасай бастады.

3.2. Қатігездік. Жартылай адам, жартылай құс болып жаралған Қоңырқаз бір қарағанда ешкімге зияны жоқ, бұл дүниедегі күнә атаулыдан пәк, құстарды ерекше жақсы көретін аяулы жан. Бірақ оның бойында асқан қатігездік те бар. «Тауықтарға шашылған жемге ортақтасып, секектеп жүріп, қатер төнгенін көрмей қалатын ақымақ торғайлардың талайын ұстап, талап жеген көршінің шұбар мысығын ол жек көрді. Жұмсақ табан жалмауыз мысық сүйікті ақ кептерінің ту-талақайын шығарғанын көргенде қаны көтеріліп, долылық буып, бұл тажалды мықтап жазалауға ұйғарды.

Қоңырқаз әлгі мысықты ұстап алып, басын орамалмен тұмшалап тас қылып байлады да, моншадағы су толы бөшкенің ішіне тастап, қақпағын жауып қойды. Монша жаққан күні шешесі судағы өлі мысықтың басындағы орамалын танып, қызынан келген кесел екенін сезіп бажылдап ұрысты» [1, 60]. Осы тұста шығарма басталғалы Қоңырқазды мүсіркеп отырған оқырманның ойы екіге бөлінеді. Себебі ол құстарға

жауыздық жасады деп, мысыққа да жауыздықпен жауап қатты. Бірақ періштедей Қоңырқазды оқушы жауыз деуге қимайды. Бірақ ақиқаты – осы. Кейіпкердің өз ішінде жалғыздықтан пайда болған қарама-қайшылық. Осы тұста мұғалім оқушыға дұрыс бағыт-бағдар бере алуы тиіс. Өмірде әр адамның ішінде жақсылық пен жамандық таласқа түсіп отыратынын, сол тартыста жақсылық жеңу үшін көп білім мен жақсы тәрбие керек екені айтылып, ойталқы жасалса, оқушы да дұрыс ойға келері анық.

Әңгімені толық талдау үшін кейіпкерлерге тура және жанама мінездеме беру әдісін қолдануға болады. Себебі бұл әңгімедегі кейіпкерлердің әрқайсы әртүрлі. Тіпті оларға есімді де автор белгілі оймен таңдап алғаны байқалады. Мысалы, Ақылбай қойшы. Оның әр әрекетінен (қарындасын сөкпеу, жиенін туған баласынан артық жақсы көру, қарындасының қандай шешіміне болмасын қарсы келмеу, шындықты мойындай білу) ақылды екені байқалып тұр. Қаршыға есімі де бекерден бекер таңдалмаса керек. Қазақ аңшыларының бүркіттен кейін аңға ең көп салып, қолға ұстайтын құсы қаршыға болған. Оны бүркіт сияқты баптап, баулиды. Жақсы бап көрген қаршыға қаз, үйрек, дуадақ, ұлар, аққу, қырғауыл, саңырау құр сияқты құстарға түседі. Сондай-ақ, қоян, ақ тиін, алақоржындарды да іледі. Әңгіме жалпы адам мен құс жайлы болғандықтан, бала кезден құс жұмыртқасын жеуге әуес қыздың есімі Қаршыға болуы заңды сияқты көрінеді.

Әңгімедегі үшінші кейіпкер – Еркежан. «Бұлардың көрші аттап баспайтын тым-тырыс үйіне Қаршығаның әріптесі Еркежан келе қалды. Жас кезінде суретші болуды армандап, үй-ішінің тірлік қамымен кеткен Еркежан бөлмеде аузы-мұрнынан шыққан құс мүсіндерін көргенде ерекше таңырқап, шегін тартты» [1, 54]. Еркежан ағай да өнер адамы. Жас күнінде суретші болғысы келіп, кейін қол үзіп алған ол, Қоңырқазды көрген соң сол кәсібін қайта қолға алып, небір сұлу суреттер сала бастайды. Жалпы алғанда әңгімеде кейіпкерлер образы арқылы өнер дәріптелген: Қаршыға – әнші, Еркежан – суретші, Қоңырқаз – мүсінші.

Қорытынды

Қорыта келе, Айгүл Кемелбаеваның «Қоңырқаз» әңгімесі ХХІ ғасырдағы қазақ әдебиетінің үздік туындыларының бірі ретінде мектеп оқушыларына оқытылуы керек және оны мұғалімдер шеберлікпен талдап, ұғындыра білулері керек. Себебі әңгімені дұрыс оқыту арқылы оқу бағдарламасында берілген: көркем шығарманың құрамды бірліктерімен шығармашылық жұмыс; көркем шығармадағы образдар мен мотивтердің туынды идеясымен байланысын түсіну; әдеби шығарманың сюжеттік-композициялық құрылысын талдау арқылы көтерілген әлеуметтік, гуманистік, заманауи мәселелерді терең түсіну; әдеби шығарманың композициясын жанрлық ерекшеліктерін айқындап, уақыт пен кеңістік тұрғысынан талдау, баяндау композициясын ажырату; қаламгердің даралық стилін талдау (шығарма тілінің лексика, синтаксистік құрылымындағы ерекшеліктерін талдау); шығарманың идеясын көркемдік-эстетикалық құндылық тұрғысынан әлем әдебиеті үлгілерімен салыстыра талдап баға беру, т.б. оқу мақсаттарына толық қол жеткізуге болады. Әңгіме сюжетін оқушы өмірімен байланыстыра отырып талдау арқылы функционалдық сауаттылық жүзеге асады. Әлем әдебиеті үлгілерімен салыстыра талдағанда колумбиялық жазушы Габриэль Гарсиа Маркестің «Жүз жылдық жалғыздық» романынан үзінділер алып, салыстырмалы талдау жасатқан тиімді болмақ.

Әдебиет сабағында оқушыларды білімге ынталандыру мен танымдық қабілеттерін үнемі дамытудың негізі оқу-тәрбие процесін жандандыру, әдіс-тәсілдерді жетілдіре беру принципіне саяды. Мұның өзі, ең алдымен, мұғалімнің білімі мен біліктілігіне, шығармашылық ізденісіне, сабақты ұйымдастыру шеберлігіне байланысты. Мәтінді оқып, мазмұнымен танысқанда оқушылардың алған алғашқы әсері сол шығарманы талдау үрдісінде толысып, тереңдей түседі. Оқушыны мәтін табиғатына үңілту, ойландыру, шығармашылық ізденіске баулу – бүгінгі күннің негізгі талаптарының бірі екеніне дау жоқ.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады (грант № АР19176992).

Қолданылған деректер тізімі

1. **Есембеков, Т.** Көркем мәтін және аударма: оқу құралы. Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 124 б.
2. **Кемелбаева, А.** Жазушы ізгіліктің иесі болуы тиіс. [Электрондық ресурс] – URL: <https://abai.kz/post/13342> (қаралу уақыты: 30.05.2024)
3. **Пірәлиева, Г.** Қаламгер өрнегі ізденісте. Қазақ әдебиеті. – № 24. – 2005. – 11 б.
4. **Ісімақова, А.** Асыл сөздің теориясы. – Алматы: Таңбалы, 2009. – 376 б.
5. **Oralbekova, K., Kapantaikyzy, S., Akhmetova, M., Orazbek, M., Kenzhebayeva, G.** Problems of Reception, Understanding, and Interpretation of Abai's Works. *Interdisciplinary Literary Studies (iis)*. Vol. 26, No. 2, 2024. <https://doi.org/10.5325/intelitestud.26.2.0141>
6. **Дулатұлы, М.** Ахмет Байтұрсынұлы (өмірбаяндық очерктен үзінді). Ана тілі. – 24 қаңтар. – 1991. – 36.
7. **Жұмажанова, Т.** Әдебиетті оқыту әдістемесі. Алматы: Білім, 2009. – 288 б.
8. **Дулатұлы, М.** Бес томдық шығармалар жинағы. Т4. Алматы: Мектеп, 2003. – 344 б.
9. **Әбдік, Т.** Оң қол: Шығармалар жинағы. Алматы: Атамұра, 2020. – 375 б.
10. **Нурмағанбетова, Г.** Биология сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру арқылы білім сапасын арттыру [Мәтін] // «Білім-Образование» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлт-тық білім академиясы, 2024. – No2. – Б. 33-42
11. **Кемелбаева, А.** Мұнара: Шығармалар жинағы. Алматы: «Сорос-Қазақстан» қоры, 2003. – 149 б.
12. **Құнанбайұлы, А.** Шығармалар жинағы. Алматы: Жібек жолы, 2005. – 152 б.

References

1. **Esembekov, T.** Kórkem mátin jáne aýdarma [Literary text and translation]: oqý quraly. Almaty: Qazaq ýniversiteti, 2019. – 124 b.
2. **Kemelbaeva, A.** Jazyshy izgilitiń iesi bolýy tiis [The writer must be the owner of virtue]. [Elektronдық resýrs] – URL: <https://abai.kz/post/13342> (qaraly úaqyty: 30.05.2024)
3. **Piraliyeva, G.** Qalamger órnegi izdeniste [The writer's expression is in search]. Qazaq ádebiyati. – № 24. – 2005. – 11 b.
4. **Isimaqova, A.** Asyl sózdiń teoryasy [The theory of the noble word]. – Almaty: Tańbaly, 2009. – 376 b.

5. Oralbekova, K., Kapantaikyzy, S., Akhmetova, M., Orazbek, M., Kenzhebayeva, G. Problems of Reception, Understanding, and Interpretation of Abai's Works. *Interdisciplinary Literary Studies (iis)*. Vol. 26, No. 2, 2024. <https://doi.org/10.5325/intelitestud.26.2.0141>
6. Dýlatuly, M. Ahmet Baitursynuly (ómirbaıandyq ocherkten úzindi) [Akhmet Baitursynov (excerpt from the biographical essay)]. *Ana tili*. – 24 qańtar. – 1991. – 3b.
7. Jumajanova, T. Ádebietti oqyıtı ádistemesi [Methods of teaching literature]. *Almaty: Bilim*, 2009. – 288 b.
8. Dýlatuly, M. Bes tomdyq shyǵarmalar jınaǵy [Collection of works in five volumes]. T4. *Almaty: Mektep*, 2003. – 344 b.
9. Ábdik, T. Oń qol: Shyǵarmalar jınaǵy [Right hand: a collection of works]. *Almaty: Atamura*, 2020. – 375 b.
10. Nýrmaganbetova, G. Biologia sabaqtarynda oqúshylardyń fýnksionaldyq saǵattylyǵyn qalyptastyrı arqyly bilim sapasyn arttyrı [Improving the quality of education through the formation of functional literacy of students in biology lessons] [Mátin] // "Bilim-Obrazovanie" ǵylymy-pedagogikalıq jýrnaly. – Astana: Y. Altynsarin atyndaǵy Ult-tyq bilim akademiasy, 2024. – No2. – B. 33-42
11. Kemelbaeva, A. Munara: Shyǵarmalar jınaǵy [Tower: collection of works]. *Almaty: "Soros-Kazakhstan" qory*, 2003. – 149 b.
12. Qunanbaıuly, A. Shyǵarmalar jınaǵy [Collection of works]. *Almaty: Jibek joly*, 2005. – 152 b.

Обучение прозы А. Кемелбаевой школьникам

Д.Г. Орынбаева^{1*}, Д.А. Сатемирова²

^{1,2} Казахский национальный педагогический университет им. Абая
г. Алматы, Республика Казахстан

Аннотация. На практике доказано, что молодые подростки эпохи глобализации и искусственного интеллекта не особенно интересуются произведениями XIX-XX веков, написанными на тему женского равенства и социального неравенства в литературе, затрагивающими темы, близкие к актуальным в настоящее время. Как и современность, литература – это явление, постоянно находящееся в динамике. В связи с этим, сегодня пишутся новые произведения, интересующие юного читателя. Очевидно, что ознакомление школьников с современной литературой только к концу учебного года, начиная с произведений античности, не повышает у ребенка энтузиазма к литературе. Результаты опроса и интервью, полученные в ходе исследования, подтверждают это мнение. Поэтому должен быть подобран материал, отвечающий запросам читателя XXI века, и налажено правильное преподавание этого материала. Цель статьи-проанализировать произведения современной писательницы Айгуль Кемелбаевой, которые вызывают интерес у школьников, дать направление на правильное обучение и анализ рассказов, представленных в школьной программе.

Ключевые слова: постмодернизм, литература XXI века, преподавание литературы, творчество Айгуль Кемельбаевой, методика преподавания

Teaching prose by A. Kemelbaeva to schoolchildren

D. Orynbayeva¹, D. Satemitova²

^{1,2} Kazakh National Pedagogical University
Almaty, The Republic of Kazakhstan

Abstract. In practice, it has been proven that young teenagers of the era of globalization and artificial intelligence are not particularly interested in works of the XIX-XX centuries written on the topic of women's equality and social inequality in literature, touching on topics close to current ones. Like modernity, literature is a phenomenon that is constantly in dynamics. In this regard, new works are being written today that are of interest to the young reader, only their training. It is obvious that familiarizing schoolchildren with modern literature only by the end of the school year, starting with the works of antiquity, does not increase the child's enthusiasm for literature. The results of the survey and interviews obtained during the study confirm this opinion. Therefore, material should be selected that meets the needs of the reader of the XXI century, and proper teaching of this material should be established. The purpose of the article is to analyze the works of the modern writer Aigul Kemelbaeva, which arouse the interest of schoolchildren, to give directions for proper education and analysis of the stories presented in the school curriculum.

Keywords: postmodernism, literature of the XXI century, teaching literature, creativity of Aigul Kemelbaeva, teaching methods

Материал баспаға 07.08.2024 келіп түсті.